

LIETUVIŲ REKOMENDACINĖ BIBLIOGRAFIJA 1917—1940 m.

V. ZUKAS

Rekomendacinė bibliografija klasinėje visuomenėje atspindėjo ir atspindi vienos ar kitos klasės arba visuomenės grupės idėjines pozicijas, politines, socialines bei filosofines pažiūras. Ji plačiai panaudojama ideologinėje kovoje. Propaguodama literatūrą, rekomendacinė bibliografija prisideda prie skaitytojų pasaulėžiūros formavimo, kovos dėl politinių, socialinių ir estetinių idealų. Dėl to rekomendacinės bibliografijos istorija teikia duomenų ne tik bibliotekų darbo, skaitytojų aptarnavimo, metodikos ir kitoms problemoms, bet ir visuomeninės minties raidos, revoliucinės kovos istorijai, pedagogikos bei švietimo istorijai.

Klasinės bibliografijos funkcijos ypač ryškiai atsispindi lietuvių ikitarybinio laikotarpio rekomendacinėje bibliografijoje. Lietuvių spaudos rekomendacinė bibliografija atsirado XIX a. pabaigoje, intensyvėjant ideologinei kovai, stiprėjant literatūros diferenciacijai pagal politinius bei idėjinius požymius. Tiesa, pradžioje tai buvo nedideli skaityti rekomenduojamų knygų sąrašai liberaliniame žurnale „Varpas“, socialdemokratinėje periodikoje, pvz., „Lietuvos darbininkas“ (1898, Nr. 2) atsišaukimuose ir kt. Platesnį mastą lietuvių rekomendacinė bibliografija įgavo 1905—1907 m. buržuazinės demokratinės revoliucijos laikotarpiu ir vėlesniais metais¹.

Tuo metu rekomendacinė bibliografija tapo aštrios idėjinės kovos priemone, buvo panaudojama literatūros propagandai bei gyventojų švietimui. Rekomendacinę bibliografiją rutuliojo ir ją panaudojo socialdemokratai (rekomendacinės bibliografijos darbus ruošė S. Matulaitis, V. Kapuskas, M. Biržiška), liberalinės buržuazijos veikėjai (F. Bugailiškis, A. Rimka, S. Čiurlionienė, P. Avižonis) ir klerikalai (kunigai K. Šleivys, J. Purickis ir kt.). Buvo spausdinami metodiniai-bibliografiniai leidiniai (lavinimosi programos), rekomenduojamos literatūros sąrašai kalendoriuose, laikraščiuose bei žurnaluose, bibliografinė medžiaga bibliotekoms komplektuoti, poleminiai straipsniai bei brošiūros apie skaitytinus ir neskaitytinus knygas ir kt.

Buržuazijos valdymo laikotarpiu rekomendacinė bibliografija nebuvo plačiai rutuliojama, ir ji užėmė žymiai menkesnę vietą, negu kitų šakų (einamoji ir retrospektyvinė registracinė, specialioji, prekybinė) bibliografija. Tačiau ir negausūs to pobūdžio darbai suvaidino reikšmingą visuomeninį ir kultūrinį vaidmenį to meto Lietuvoje. To laikotarpio rekomendacinėje bibliografijoje pastebimos trys pagrindinės kryptys: 1) komunistinės spaudos rekomendacinė bibliografija, skirta darbo žmo-

¹ Plačiau žr.: Zukas V. Lietuvių rekomendacinė bibliografija pirmosios buržuazinės demokratinės revoliucijos metais.—Kn.: Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto Mokslinės bibliotekos metraštis 1957. V., 1958, p. 79—90.

nių politiniam-idėjiniam švietimui ir lavinimui, 2) buržuazinės-liberalinės krypties šviečiamųjų tendencijų bibliografijos darbai, skirti mokslinės bei laisvos nuo religinio misticizmo mokslo populiarinimo ir grožinės literatūros propagandai, 3) klerikalinių tendencijų literatūros bibliografijos.

Metodiniai leidiniai apie bibliografiją

Nušviečiant lietuvių rekomendacinės bibliografijos būklę ir jos raidos tendencijas 1917—1940 m. laikotarpiu, pirmiausia reikia pažvelgti, kas buvo rašoma metodiniuose leidiniuose apie skaitytojų aptarnavimą knyga, apie bibliografijos panaudojimą ir jos reikšmę bibliotekų darbui.

Pirmą kartą bibliografijos panaudojimas literatūrai propaguoti plačiau buvo nušviestas Lietuvos reikalų komisariato Kultūros ir švietimo skyriaus 1918 m. Voroneže išleistoje V. Biržiškos brošiūroje „Apie knygas ir knygynėlius“². Joje rašoma apie įvairių bibliografijos darbų („mokslių bibliografijų“, prekybinių katalogų, knygų sąrašų ir recenzijų) panaudojimą fondų komplektavimui.

Brošiūros autorius V. Biržiška ragino panaudoti teminę rekomendacinę bibliografiją knygoms propaguoti. Jis rašė, kad bibliotekoje reikia turėti „visą eilę sąrašų knygų, paliečiančių vieną kitą klausimą, kuriuom skaitytojai gali užsiinteresuoti“³. Rekomendacinė bibliografija turi būti susieta su politinio, visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo aktualijomis — bibliotekininkas turi atidžiai sekti visuomeninio gyvenimo reiškinius ir greitai į juos reaguoti, sudarydamas aktualiais klausimais knygų ir laikraščių straipsnių sąrašus. Tokius sąrašus, esą, reikia iškabinti ant sienų, sudėti matomose vietose ant stalų, išsiuntinėti į darbininkų organizacijas, švietimo draugijas, kooperatyvus ir pan. V. Biržiškos darbe paliesti ir kai kurie rekomendacinės bibliografijos metodikos klausimai: sąrašuose literatūrą patariama suskirstyti pagal skaitytojų išsilavinimą į tris grupes: 1) knygos, prieinamos visiems skaitytojams, kad ir visai mokslo neįgijusiems, 2) knygos, prieinamos šiek tiek išsilavinusiems skaitytojams ir 3) knygos, reikalaujančios didesnio pasiruošimo⁴.

Skaitytojo aptarnavimo klausimas epizodiškai paliečiamas buržuazinėje Lietuvoje išleistame metodiniame leidinyje „Kaip vesti kareivių knygynėlius“ Šio leidinio 19-ajame paragrafe pažymėta, kad, išduodant knygas, turi būti atsižvelgiama į skaitytojų išsilavinimą, nes nerūpestingai išduodamos knygos atgrasina ypač pradedančius skaitytojus⁵. Patariama, išduodant knygas, vadovautis rekomendacinės bibliografijos leidiniu „Skaitymo vadovėlis“ (K., 1920).

Kultūros bendrovė 1924 m. išleido iš vokiečių kalbos išverstą P. Ladevigo vadovėlį „Mažas knygynas, jo įrengimas ir tvarkymas“⁶, kuriame prabėgomis paliestas skaitytojų interesų pažinimo, jų aptarnavimo ir bibliografijos panaudojimo klausimai. Pvz., jame rašoma, kad kiekviena biblioteka turi „pirmoj eilėj įsigyti bendrų ir bibliografinių pagalbinių kūrinių, duodančių skaitytojams supratimo apie esamas knygyne knygas, apie jų turinį, reikšmę ir vertę“⁷. Knygoje pažymima, kad bibliotekininkas turįs nurodyti, kaip skaitytojas privalo naudotis knygomis⁸, bet

² Biržiška V. Apie knygas ir knygynėlius. Voronežas, Lietuvos Reikalų komisariato sp., 1918. 47 p.

³ Ten pat, p. 36—37.

⁴ Ten pat, p. 37.

⁵ Kaip vesti kareivių knygynėlius. K., [1920], p. 4.

⁶ Mažas knygynas, jo įrengimas ir tvarkymas. Dr. Pauliaus Ladevigo nurodymai. Siauliai, „Kultūros“ bendrovė, 1924. 65 p.

⁷ Ten pat, p. 8.

⁸ Ten pat.

ten pat jis ragino „užmiršti apie pedagogo pareigas“, nes, esą, skaitytojas nemėgsta būti mokomas net ir tuo atveju, jeigu nurodymų bei patarimų jis būtų reikalingas. Vadovėlyje taip pat rašoma, kad bibliotekos turėtų spausdinti skaitytojų daugiausia mėgstamų ir skaitomų knygų sąrašus⁹, skaityklose turėtų būti daug knygų sąrašų, išskabintų rėmuose ant sienų¹⁰. P. Ladevigas daug dėmesio kreipė į informacinių bei bibliografinių leidinių, „rodančių kelius int knygas, aiškinančių knygynų tvarką, jų turimų knygų vertę, reikšmę, turinį, išrišančių įvairius smulkius praktikos ir mokslo klausimus“¹¹, komplektavimą. Kita vertus, laikydamasis buržuazinių bibliotekos „nepartiškumo“ pozicijų, P. Ladevigas griežtai pasisakė prieš aktualios politinės, vadinamosios „agitacinės literatūros“ komplektavimą ir jos laikymą masinėse bibliotekose¹².

V. Biržiška apžvalginio-informacinio pobūdžio darbe „Bibliografija“, apibūdindamas bibliografijos uždavinius ir jos reikšmę, pažymėjo, kad „ir paprastas mokymasis ir lavinimasis gali būti sėkmingas tik tuo atveju, jei žmogus studijuoja tik tas knygas, kurios jam gali duoti ką nors naujo, ir neekvoja savo pajėgų skaitydamas visa tai, kas tuo reikalu kada nors buvo rašyta: tik bibliografija rekomenduotinių skaityti geriausių rūpimu klausimu knygų leis jam nepaskęsti neišmatuojamoj knygų jūroj“¹³. Tuo būdu, straipsnyje buvo pažymėtos rekomendacinės bibliografijos pedagoginės ir metodinės funkcijos, jos reikšmė savišvietai. Svarbiausias jos uždavinys — geriausias, lavinimuisi tinkamos literatūros atranka. Tačiau detaliau rekomendacinės bibliografijos V. Biržiška negrabinėjo.

V. Ruzgas knygoje „Bibliotekoms vadovėlis“¹⁴ pažymėjo, kad bibliotekininkas atlieka pedagoginį darbą jaunimo ir suaugusių tarpe. Jis reikalavo, kad bibliotekininkas būtų susipažinęs su pedagogika, psichologija, auklėjimo metodika. Bibliotekininkas, esą, turi mokėti tirti skaitytojų interesus (knygoje išdėstyti skaitytojų interesų tyrimo metodai), turi žinoti, kokia literatūra ir kokiais klausimais domisi įvairaus amžiaus vaikai, jaunimas (pasaulėžiūros ir lytiniais klausimais), pažymėjo, kad suaugusių interesai yra pastovesni, be to, individualizuoti, susiję su jų profesija, pasaulėžiūra, asmeniniu gyvenimu¹⁵. V. Ruzgas pabrėžė, kad bibliotekininkas privalo teikti pagalbą ypač tiems skaitytojams, kurie dar neturi savo aiškių interesų, privalo padėti surasti knygų, kurios juos sudomintų ir atsakytų į rūpimus klausimus¹⁶. Kita grupė, kuria, anot V. Ruzgo, ypač reikia domėtis, yra mokslo trokštantieji, bet neturintieji sąlygų sistemingai mokytis skaitytojai. Metodinės pagalbos ypač reikalingi yra mažiau išsilavinę skaitytojai, nesugebantieji orientuotis knygų lobyne¹⁷. Dėl to bibliotekininkas turi gerai pažinti bibliotekos fondus, pagal recenzijas bei bibliografijos šaltinius nuolatos sekti naujų knygų produkciją. Tik gerai pažindamas išleidžiamas knygas, bibliotekininkas pajėgs rekomenduoti knygas tam tikro išsilavinimo skaitytojams. V. Ruzgas pažymėjo, kad svarbus bibliotekininko darbo uždavinys yra rekomenduojamų knygų sąrašų paruošimas. Bibliotekininkas įvairiais metodais tiria skaitytojus bei jų interesus, daro iš tyrinėjimų rezultatų išvadas, juos grupuoja ir kiekvienai skaitytojų grupei rengia rekomenduojamų kny-

⁹ Ten pat, p. 39.

¹⁰ Ten pat, p. 50.

¹¹ Ten pat, p. 60.

¹² Ten pat, p. 59.

¹³ Biržiška V. Bibliografija. K., XXVII knygos mėgėjai, 1935, p. 10.

¹⁴ Ruzgas V. Bibliotekoms vadovėlis. K., „Sakalas“, 1937, 304 p.

¹⁵ Ten pat, p. 63.

¹⁶ Ten pat, p. 64.

¹⁷ Ten pat.

gų sąrašus. Jie turi būti sudaromi bibliotekoje turimų knygų pagrindu. V. Ruzgas siūlė sudaryti plakatų formos sąrašus, o juose surašyti knygas, į kurias norima atkreipti skaitytojų dėmesį, kurios svarbios vienam ar kitam įvykiui arba sezonui¹⁸. V. Ruzgas pabrėžė glaudžius bibliotekinio ir bibliografinio darbo ryšius.

J. Slapšinskas-Rimantas darbe „Viešųjų bibliotekų organizacija“²⁰ taip pat lietė atskiras knygų skaitymo problemas. Antai jis pažymėjo, kad biblioteka negali pataikauti visuomenės „lengvam skoniui“, tačiau ji negali ir nepaisyti visuomenės kultūrinio lygio ir jos poreikių — turi būti kūrybinis ryšys tarp bibliotekos ir visuomenės. Bibliotekų fondai turi būti aktualūs, atitikti skaitytojo gyvenamojo meto poreikius²¹, turi būti parenkami, atsižvelgiant į skaitytojų išsilavinimą, visuomeninę padėtį, net regionalines ypatybes²².

Bibliografiją J. Slapšinskas-Rimantas lietė, nagrinėdamas bibliotekinės kultūros klausimus. Jis rašė, kad be bibliografijos ir kritikos bibliotekininkui literatūroje yra nelengva orientuotis, o bibliotekininkui gerai ją pažinti yra būtina. Tuo būdu, bibliografija ir kritika yra svarbi pirmiausia patiems bibliotekininkams. Tačiau J. Slapšinskas-Rimantas susiaurino bibliografijos uždavinius, traktuodamas ją kaip objektyvią informaciją, vengiančią vertinti spaudinius. Jis rašė: „Bibliografija mums turi pateikti pilną vaizdą išspausdintų knygų, nieko apie jas nei teigdamas, nei neigdamas“²³. Spaudinius, esą, objektyviai turi įvertinti kritika. Pastaroji yra naudinga ne tik bibliotekininkams, bet ir skaitytojams, nes ji „gali paskatinti knygas nuoširdžiai pamėgti“ Autorius nepažymėjo, ką jis skiria prie kritikos, tačiau aišku, kad pirmiausia čia priklauso recenzijos ir knygų apžvalgos. Tuo būdu, nors ir vienapusiškai apibūdinęs bibliografijos turinį ir funkcijas, jis pabrėžė bibliografijos reikšmę bibliotekų darbui, aptarnaujant skaitytojus.

Skaitymo metodikos ir teorijos, rekomendacinės bibliografijos panaudojimo ir kiti klausimai buvo liečiami ir kituose leidiniuose, pvz., N. Rubakino knygutėje „Kam ir kaip reikia skaityti knygas“²⁴. Nemažai tuo klausimu buvo rašoma žurnale „Kultūra“ Stai straipsnyje „Liaudies knygynai. (Kaip jie steigti ir tvarkyti)“ rašoma, kad liaudžiai skirtoms bibliotekoms knygos turi būti parenkamos tokiu būdu, kad jos apimtų įvairias mokslo ir literatūros šakas. Ten pat pranešama, kad „Kultūros“ bendrovė rūpinasi sudaryti „pavyzdinių įvairių tipų ir reikalavimų knygynėlių katalogą“²⁵. Vėliau buvo spausdinama sraipsnių apie skaitymo metodiką, literatūros parinkimą ir kt.²⁶ Metodinio pobūdžio nurodymų apie darbą su knyga, jos parinkimą skaitytojams ir kt. rašoma rekomendacinės bibliografijos leidinių įžangose. (Jos bus trumpai paliestos, apžvelgiant pačius leidinius.)

Metodinių leidinių apžvalga rodo, kad bibliografijos reikšmę bibliotekų darbui buvo gerai suprantama ir akcentuojama. Daugiau buvo pažymima bibliografijos reikšmę bibliotekininko poreikiams, knygų pažinimui, o mažiau skaitytojams. Apžvelgtuose darbuose labai mažai rašo-

¹⁸ Ruzgas V., Bibliotekoms vadovėlis, p. 141.

¹⁹ Ten pat, p. 81.

²⁰ Slapšinskas J. Viešųjų bibliotekų organizacija. K., Socialinių ir politinių mokslų in-to leid. Nr. 8, 1937. 46 p.

²¹ Ten pat, p. 23.

²² Ten pat, p. 25.

²³ Ten pat.

²⁴ Rubakin N. A. Kam ir kaip reikia skaityti knygas. Siauliai, „Kultūros“ bendrovė, 1925. 55 p. („Kultūros“ knyginėlis, Nr. 22—25).

²⁵ Liaudies knygynai. (Kaip jie steigti ir tvarkyti).—„Kultūra“, 1923, Nr. 1, p. 61—67.—Parašas: Gk.

²⁶ Nevski V. Kaip dirbti su knyga.—„Kultūra“, 1928, Nr. 1, p. 39—41 [ir kt.].

ma apie bibliografijos leidinių paruošimą. Rekomendacinė bibliografija atsilikdavo nuo konkrečių liaudies švietimo, literatūros propagandos uždavinių. Nebuvo valstybinės įstaigos ar bibliotekos, kuri tuo klausimu rūpintųsi. Rekomendacinė bibliografija nesidomėjo nei švietimo ministerija, nei 1919 m. įkurtas Centralinis viešasis knygynas. Būdinga, kad rekomendacinė bibliografija mažai rūpinosi ir 1931 m. įsteigta Bibliotekininkų draugija. 1933 m. pradžioje paskelbtoje anketoje apie Lietuvos bibliotekas ir jų būklę buvo daug svarbių klausimų (knygų ir periodinių leidinių skaičius, skaitytojų kiekis, knygų vertė, lėšos ir kt.), tačiau visai nebuvo domimasi bibliografijos leidiniais ir jų reikšme bibliotekų darbui bei skaitytojų aptarnavimui. Tuo tarpu rekomendacinė bibliografija buvo labai reikalinga. Bibliotekininkai, atsakydami į Bibliotekininkų draugijos anketos klausimus, lietė ir rekomendacinę bibliografiją. Jie pageidavo, „kad būtų išleistas visų lietuviškų rimtesnių knygų ir žurnalų katalogas“²⁷, keli bibliotekininkai prašė draugiją recenzuoti knygas — „sudaryti komisiją naujiems leidiniams recenzuoti, tinkamus rekomenduoti bibliotekoms“²⁸. Rekomendacinės bibliografijos pageidavo ir knygų leidimo bei knygų prekybos įstaigos. 1926 m. kovo 16 d. Lietuvos ministrų kabinetui įteiktame memorandume knygų leidėjai pageidavo valstybės lėšomis išleisti anotuotą svarbesnių knygų katalogą²⁹. Valstybės lėšomis tokie leidiniai buržuazinėje Lietuvoje nebuvo išleisti. Buržuazijos valdymo laikotarpiu rekomendacinė bibliografija rūpinosi atskiros visuomeninės organizacijos, draugijos bei atskiri asmenys. Išleisti darbai nebuvo tiesiogiai skirti bibliotekų darbui, ir rekomendacinė bibliografija buvo rutuliojama šalia bibliotekos, mažai buvo siejama su jos darbo specifika bei jos poreikiais.

Komunistinės spaudos rekomendacinė bibliografija

Komunistinė spauda buržuazinėje Lietuvoje buvo draudžiama ir persekiojama. Dėl to ji, su nedidelėmis išimtimis, buvo leidžiama giliame pogrindyje arba už Lietuvos ribų. Komunistinės spaudos bibliografija taip pat galėjo būti spausdinama tik pogrindyje arba užsienyje. Komunistinės spaudos bibliografijos pagrindinis uždavinys — komunistų partijos narių, komjaunimo ir darbo žmonių idėjinis ir politinis švietimas. Komunistinės spaudos rekomendacinę bibliografiją sudarė daugiausia smulkūs, periodikos puslapiuose spausdinami teminiai anotuoti literatūros sąrašai, bibliografinės apžvalgos ir kt. Prie komunistinės spaudos rekomendacinės bibliografijos reikia skirti ir periodikoje išspausdintus informacinius naujų leidinių sąrašus arba komunistinių leidinių suvestines bibliografijas, nes iš tikrųjų tai buvo surinkti tam tikros tematikos ir ideologinės krypties leidiniai.

Bibliografinės medžiagos buvo spausdinama Lietuvos Komunistų partijos laikraštyje „Tiesa“. Pvz., 1918 m. (rugpiučio 24 Nr. 40) joje buvo išspausdinti du literatūros sąrašai („Darbininkų knygynėlis“ ir „Įvairios knygos“), kuriuose užregistruota 30 spaudinių. Vilniuje leistame švietimo liaudies komisariato žurnale „Švietimo reikalai“ buvo skyrius „Bibliografija“, kuriame spausdinamos naujų knygų apžvalgos, pastabos apie naujus leidinius, ypač vadovėlius, naujų leidinių sąrašai. Žurnale „Komuna-

²⁷ Ružancovas A. Lietuvos bibliotekos 1932 metais (Anketos duomenys). K., Lietuvos bibliotekininkų draugijos leid. Nr. 8, 1934, p. 26.

²⁸ Ten pat.

²⁹ Žukas V. Ekonominė knygų leidimo ir prekybos būklė buržuazinėje Lietuvoje pirmuoju dešimtmečiu. — „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“, t. 6, 1967, p. 176.

ras“³⁰ buvo išspausdintas knygų lietuvių ir rusų kalbomis sąrašas istorinio materializmo klausimais.

Daug dėmesio į komunistų ir darbo žmonių idėjinį politinį švietimą kreipė žurnalas „Komunistas“ Jau 1918 m. Voroneže išleistame birželio 6 d. „Komunisto“ numeryje buvo išspausdintas literatūros sąrašas „Ką skaityti?“ Vėlesniais metais bibliografijai ir savišvietos klausimams skiriama vis daugiau reikšmės. 1921 m. žurnale „Komunistas“ išspausdintame redakciniame straipsnyje „Lavinkime partijos narius“³¹ pažymima, kad daugelis Lietuvos Komunistų partijos narių yra nedidelio išsilavinimo. Toliau pateikta žinių apie Rusijos KP darbą, organizuojant komunistų švietimą, jos leidžiamą „Komunizmo abėcėlę“ Siekiant padėti partijos narių lavinimuisi, žurnalo redakcija numatė spausdinti atskirus skyrius iš „Komunizmo abėcėlės“. Kuopelių nariai raginami pateikiamą medžiagą perskaityti ir apsvarstyti susirinkimuose.

Sekančiame tų metų „Komunisto“ numeryje vėl buvo keliamas savišvietos klausimas. Straipsnyje „Lavinkimės“ rašoma: „Partijos kuopelėse turi būt pagilintas narių lavinimosi darbas, ir jis turi būt nevienpusiškas. Dabar kitos kuopelės imasi rūpintis arba vien teoretiniais klausimais ir visai užmiršta apie šios dienos klausimus. Kiti gi rūpinasi vien šios dienos klausimais ir visai užmiršta apie teorinius klausimus. Visos kuopelės turi rūpintis ir vienais ir kitais klausimais. Kuopelės stačiai turi reikalaut, kad visi partijos nariai perskaitytų visus pamatinius mūsų raštus“³². Toliau nurodoma, kad visi partijos nariai pirmiausia turi perskaityti: 1) K. Markso ir F. Engelso „Komunistų partijos manifestą“, 2) atskiras „Komunizmo abėcėlės“ knygetes, 3) Rusijos Komunistų partijos programą, 4) Antrojo Kominterno kongreso nutarimus, 5) Z. Angariečio „Lietuvos revoliucinio judėjimo ir darbininkų kovos istoriją“ Greita šių teminio pobūdžio leidinių nurodoma nemaža straipsnių einamaisiais politikos, revoliucinio judėjimo ir kovos klausimais.

Ir vėliau šio žurnalo puslapiuose rašoma politinio švietimo klausimais ir spausdinami rekomenduojamos literatūros sąrašai. 1923 m. „Komuniste“³³ yra išspausdinti teminiai sąrašai politiniam švietimui. Žurnale rašoma, kad tų metų rugpiūčio mėn. kuopelių susirinkimuose turi būti svarstomi tokie klausimai: 1) kova su socialdemokratais profsąjungose, 2) kooperacija, 3) bendras darbininkų frontas. Kiekvienų klausimu yra nurodyti literatūros sąrašai. 1924 m. „Komuniste“³⁴ išspausdintas teminis sąrašas „Mūsų spauda apie Komunistų Internacionalą“ Jame užregistruota 14 leidinių.

Smolenske leistame grožinės literatūros, meno, gamtos ir visuomenės mokslų žurnale „Kibirkštis“ taip pat buvo spausdinami rekomenduojamos literatūros sąrašai. Pvz., 1924 m. Nr. 4 išspausdintas „Komunisto knygynėlio“ leidinių sąrašas, kuris rekomenduojamas kiekvienam susipratusiam darbininkui. Jame nurodytos 28 knygos. „Kibirkštyje“ (1926, Nr. 12) buvo išspausdintas Z. Angariečio darbas „Iš Lietuvos darbininkų istorinio archyvo. (Darbininkų raštai iki 1918 m.)“ ir kt.

Bibliografinę medžiagą spausdino 1930–1934 m. leistas LKP žurnalas „Balsas“. Jame buvo sistemingai spausdinami informaciniai naujų knygų sąrašai, pvz., 1930 m. Nr. 5 ir 6 nurodyti nauji laikraščių numeriai, atsišaukimai — iš viso 12 vienetų.

³⁰ Knygos istorijos materializmo klausimu.—„Komunaras“, 1922, Nr. 8, p. 241—242.

³¹ Lavinkime partijos narius.—„Komunistas“, 1921, Nr. 16 (175), p. 92.

³² Lavinkimės.—„Komunistas“, 1921, Nr. 17(176), p. 145.

³³ Ką veikti kuopelių susirinkimuose rugpiūčio mėn.—„Komunistas“, 1923, Nr. 7.

³⁴ Mūsų spauda apie Komunistų Internacionalą.—„Komunistas“, 1924, Nr. 3—4, p. 86.

Labai daug vietos rekomendacinei bibliografijai skyrė 1931—1933 m. leistas Lietuvos KP žurnalas „Partijos darbas“. Pirmajame to žurnalo numeryje išspausdintas sąrašas „Visi partijos nariai privalo artimiausiu metu perskaityti šias knygutes“. Jame nurodyti keturi leidiniai (Z. Angariečio „Revoliuciniai darbininkai į Komunistų partiją“, „Partijos kuopelės ir jų darbas“, „Lietuvos Komunistų partijos statusas“, „Apie Komunistų Internacionalo uždavinius“). Tų knygučių turinį siūloma apsvarstyti kuopelių ir komitetų susirinkimuose. 1931 m. Nr. 3 (p. 51) išspausdintas literatūros sąrašas agitaciniam darbui tarp bedarbių, 1932 m. Nr. 6 (p. 80) — sąrašas „Knygutės karo klausimu“, į kurį įtraukti 9 leidiniai, Nr. 9 išspausdintas platus rekomenduojamas literatūros sąrašas „Literatūra Spalio revoliucijos 15 metų sukaktuvėms“. Detaliau jame literatūra klasifikuota temomis: „Apie Sovietų Sąjungą“, „Iš Vasario ir Spalio revoliucijos ir pilietinio karo“, „Kaip imperialistai ir jų klapčiukai ruošiasi į karą prieš Sovietų Sąjungą“, V. Lenino raštų lietuvių kalba sąrašas — iš viso nurodyti 26 leidiniai. „Partijos darbe“ gausūs informaciniai literatūros sąrašai, pvz., 1932 m. Nr. 2 (p. 23—24) sąrašė „Naujos knygutės“ užregistruoti 22 leidiniai.

Bibliografinės medžiagos daug buvo spausdinama žurnale „Priekalas“ Jame sutinkami informaciniai naujų leidinių sąrašai, leidinių apžvalgos, teminiai sąrašai ir kt. Stai 1934 m. „Priekale“ išspausdinta apžvalga „Revoliucinė spauda Lietuvoje 1934 m.“, 1936 m. Nr. 7 — Z. Angariečio parašyta knygų „Apie Lietuvos istoriją“ apžvalga, ir kt.

Komunistinės literatūros sąrašai buvo spausdinami knygų ir brošiūrų paskutiniuose puslapiuose. V. Kapsuko brošiūroje „Lietuvos gelbėtojai karo metu“ (Voronežas, 1918) išspausdintas Lietuvos Reikalų komisariato Kultūros ir švietimo skyriaus leidinių ir „Darbininkų knygynėlio“ serijos knygų sąrašai — iš viso 26 vienetai. V. Biržiškos brošiūroje „Apie knygas ir knygynėlius“ (Voronežas, 1918) nurodyti Lietuvos Reikalų komisariato Kultūros ir švietimo skyriaus leidiniai (35 vienetai). Analogiški sąrašai spausdinami ir vėlesniuose leidiniuose, pvz., Z. Angariečio brošiūroje „Lauko darbininkai baltojoj Lietuvoj“ (1920 m.) išspausdintas literatūros sąrašas, skirtas lauko darbininkams.

Atskirais leidiniais išleistos dvi žinomos komunistinės spaudos bibliografijos: Z. Angariečio „Komunisto lavinimosi knygynėlis“ ir „Lietuvos Darbininkų spaudos draugijos katalogas“. Lietuvos KP išleistas Z. Angariečio „Komunisto lavinimosi knygynėlis“³⁵ — pirmoji komunistinės literatūros rekomendacinė bibliografija ir tokio pobūdžio vienintelė lietuvių kalba, išleista iki 1940 m. Ji skirta darbininkų politiniam švietimui, jų paruošimui būsimiems revoliuciniams veiksams („buožių valdžios nuvertimui“). „Komunisto lavinimosi knygynėlis“ yra iš esmės uždraustos, pogrindinės literatūros bibliografija. Ji turėjo parodyti darbininkams, ką ir kokia tvarka skaityti.

Sudarant „Komunisto lavinimosi knygynėlį“, buvo atsižvelgta į tai, kad nurodyta literatūra gali būti skaitoma savarankiškai ir nagrinėjama komunistų kuopelėse kolektyviai, t. y. bibliografijos pagrindu gali būti skaitomi pranešimai, diskutuojama perskaityta medžiaga. Numatyti individualių užsiėmimų arba „lekcijų“ tvarka buvo nustatyta pagal Rusijos Komunistų partijos programą ir rusų kalba leista „Komunizmo abėcėlė“.

Z. Angariečio bibliografijoje buvo registruojami daugiausia 1917—1920 m. išleisti komunistiniai leidiniai: Lietuvos ir Baltarusijos komunistų partijos Centro Komiteto, Lietuvos Reikalų komisariato, Lietuvos Žemdirbystės liaudies komisariato, Lietuvos Vidaus reikalų komisariato leidiniai.

³⁵ Angarietis Z. Komunisto lavinimosi knygynėlis. B. v., 1921. 24 p. (Lietuvos Komunistų partija (bolševikų). Komunisto knygynėlis. Nr. 95).

Daugiausia šioje bibliografijoje užregistruota „Darbininkų knygnėlio“ ir „Komunisto knygnėlio“ serijų leidinių. Į bibliografiją taip pat buvo įtraukta Lietuvos socialdemokratų partijos leidinių, išspausdintų iki 1917 m., be to, Amerikos lietuvių socialistų leidinių. Į „Komunisto lavinimosi knygnėlį“ buvo įtraukti atskiri žurnalai, straipsniai iš žurnalų „Komunistas“, „Liaudies ūkis“, „Visuomenė“ ir kt. Bibliografijoje užregistruota kai kurie rankraščiai. Į bibliografiją įtraukta daugiausia visuomeninio-politinio turinio literatūra (dialektinio ir istorinio materializmo, politinės ekonomijos ir revoliucinio judėjimo istorijos, Lietuvos istorijos, ateizmo klausimais, literatūra apie socialines problemas, Lietuvos politines partijas, švietimo ir mokyklų klausimus ir kt.). Į bibliografiją taip pat įtraukta keliolika grožinės literatūros leidinių. Iš viso „Komunisto lavinimosi knygnėlyje“ užregistruota beveik 300 numeruotų vienetų. Tačiau atskiri leidiniai, pvz., „Rusijos Komunistų partijos programa“ yra aprašoma analiziniu būdu ir dubliuojama įvairiuose skyriuose. Dubliuojami ir kiti leidiniai, pvz., K. Markso ir F. Engelso „Komunistų partijos manifestas“ ir kt. Kita vertus, yra atvejų, kai viena pozicija buvo užregistruota po du leidinius arba straipsnius. Dalis užregistruotos literatūros yra neatskleista, pvz., nurodyti tik periodiniai leidiniai („Darbininkų balsas“, „Darbininkas“, „Naujoji Lietuva“, „Lietuvos ūkininkas“, „Rytojus“, „Naujas rytosjus“), o nepažymėti juose išspausdinti straipsniai.

Literatūra „Komunisto lavinimosi knygnėlyje“ suklasifikuota temomis. Yra 36 pagrindiniai ir keletas papildomų skyrių. Jie išdėstyti ta tvarka, kuria siūloma nagrinėti kuopelėse arba skaityti savarankiškai — pagal loginį nagrinėjamų dalykų ryšį. Štai keletas „Komunisto lavinimosi knygnėlio“ skyrių ir poskyrių: 1) „Kas tai yra komunistai?“, 2) „Lietuvos lauko darbininkų padėjimas“, 3) „Istorinis materializmas“, 4) „Kas tai yra partija? Kas tai yra programa? Darbininkų partija“, 5) „Kapitalizmo surėdymas“, 6) „Kapitalizmo augimas“, „Klesų kova“, 7) „Komunizmas ir proletariato diktatūra“ ir kt.

Bibliografinės skyriai apima visus svarbiausius darbininkų marksistinio švietimo klausimus. Juose atsispindi bendros teorinės problemos, revoliucinės kovos praktika ir socialistinės valstybės statyba Tarybų Rusijoje, revoliucinio judėjimo istorija Lietuvoje ir specifinės revoliucinės kovos sąlygos bei politinės jėgos buržuazinėje Lietuvoje. Bendra skyrių loginė eilė yra nuosekli, išskyrus 2-ąjį skyrių „Lietuvos lauko darbininkų padėjimas“, kuris įterptas tarp teorinių klausimų.

Z. Angarietis skaitytojus suklasifikavo į tris kategorijas: 1) kurie dar nėra skaitę komunistų raštų arba labai mažai skaitę, 2) kurie yra skaitę, bet nėra didelio išsilavinimo ir jiems sunku skaityti sunkesnius raštus ir 3) kuriems rūpi pagilinti savo „pažintis“³⁶. Atsižvelgiant į skaitytojų išsilavinimą ir pasiruošimą komunistinės literatūros skaitymui, kiekviename bibliografinės skyriuje (kiekvienai temai) nurodyta, kuriai skaitytojo kategorijai skaityti vieną ar kitą leidinį. Bendra daugelio skyrių schema yra tokia: Rusijos Komunistų partijos programos atitinkami paragrafai, darbai, skaitytini pirmo, po to antros ir pagaliau trečios kategorijos skaitytojams. Pirmiausia skaitytinos rekomenduojamų knygų antraštės išspausdintos stambesniu šriftu. Tarp atskirų skyrių ir poskyrių yra nuorodos, kurios pažymi teminį bei loginį jų ryšį.

Metodinėse Z. Angariečio pastabose („Paaiškinimas“, p. 24) pažymima, kad temos turi būti nagrinėjamos nurodyta tvarka. Duota metodinių patarimų, kaip reikėtų nagrinėti literatūrą kolektyviai, kuopelėse.

Bibliografinė spaudinių charakteristika ne visur pakankama: kartais trūksta esminių aprašo elementų (nurodyta tik antraštė), yra daug trum-

³⁶ Angarietis Z. Komunisto lavinimosi knygnėlis, p. 5.

pinimų, kurie apsinkina bibliografijos panaudojimą. Knygų anotacijų negausu, ir dažniausiai tai tik lakoniškos pastabos. Kiek plačiau, beje, ne visai teisingai, apibūdinta kai kurių lietuvių rašytojų kūryba ir jų ideologinės pozicijos. Paskutiniame grožinės literatūros skyriuje Lazdynų Pelėda apibūdinta kaip buožių ideologė, o J. Biliūnas — kaip „buožių inteligentas, trumpam laikui prisidėjęs prie socialdemokratų, paskui atsimitęs nuo jų“³⁷.

Z. Angariečio „Komunisto lavinimosi knygyneis“ yra reikšmingas faktas lietuvių ikitarybinės bibliografijos istorijoje. Jis davė pagrindą sistemingam lavinimuisi, politiniam darbo žmonių švietimui. Autorius buvo numatęs ir ateityje ruošti tokio pobūdžio leidinius³⁸.

Antrasis leidinys — 1930 m. Tilžėje išspausdintas „Lietuvos Darbininkų spaudos draugijos katalogas. 1929—1930“. Katalogą išleidusi Lietuvos Darbininkų spaudos draugija Lietuvos Komunistų partijos buvo įkurta 1925 m. Smolenske. Jos uždavinys buvo leisti darbininkų spaudą ir ypač V. Lenino raštus. Spaudos draugijos kataloge buvo užregistruoti 199 spaudos vienetai. Daugiausia jame užregistruota marksizmo-leninizmo klasikų veikalų, partinių dokumentų (komunistų partijos rezoliucijų ir nutarimų leidinių), knygų ir brošiūrų politiniais, istorijos ir kitais klausimais. Užregistruota keletas grožinės literatūros leidinių (J. Janonio „Darbininkų giesmės“ (2-asis leid., 1920 m.), rusų rašytojo V. Korolenkos „Urvo vaikai“), lietuvių komunistiniai periodiniai leidiniai.

Literatūra kataloge suklasifikuota į keletą skyrių pagal leidėjus: 1) Lietuvos Reikalų komisariato leidiniai; 2) „Komunisto knygyneio“ serija, kurią leido Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos CK (toji serija buvo spausdinama 1919—1922 m. Smolenske, Minske, Tilžėje, Vilniuje); 3) Lietuvos Darbininkų spaudos draugijos leidiniai, išėję 1925—1928 m.; 4) LKP CK ir LKJS CK leidiniai; 5) įvairūs leidiniai. Be to, nurodyti „Kibirktšties“, „Komunisto“ komplektai, pažymėti naujai išleisti ir spausdinami raštai. Bibliografija neanotuota. Katalogas turėjo informacinius, propagandinius tikslus — skirtas komunistinės spaudos platinimui. Jame nurodyta, kad užregistruotas knygas galima gauti Tilžėje, „Balso“ administracijoje, ir iš Smolenske gyvenančio lietuvių darbininkų spaudos atstovo Tarybų Sąjungoje F. Vaišnoro.

Lietuvių komunistinės spaudos rekomendacinė ir informacinė bibliografija suvaidino didelį politinį ir visuomeninį vaidmenį, propagudama socializmo idėjas, marksizmo-leninizmo klasikų veikalus, orientuodama tarptautinio darbininkų judėjimo įvykiuose. Bibliografija buvo panaudota komunistų ir nepartinių darbininkų politiniam švietimui, savišvietos organizavimui. Komunistinės spaudos bibliografijoje buvo užfiksuota daug leidinių, kurie nebuvo registruojami lietuvių oficialioje bibliografijoje. Apie kai kuriuos leidinius tiek yra žinoma, kiek duomenų pateikė komunistinės spaudos informaciniai bei rekomendaciniai sąrašai. Jie leidžia papildyti lietuvių nacionalinę bibliografiją. Didelis tos bibliografijos trūkumas — jos aprašo fragmentiškumas. Dažniausiai konspiracijos sumetimais buvo vengiama nurodyti ne tik autorių ar pseudonimą, bet ir leidimo vietą, spaustuvę, metus ir kt. Tačiau ir tokie nepilni aprašo duomenys orientuoja bibliografus ir verčia ieškoti pačių leidinių arba detalesnių duomenų apie juos.

Buržuazinės liberalinės krypties bibliografija

Atskiri šios grupės rekomendacinės bibliografijos darbai skiriasi pagal savo autorių arba leidėjų idėjines pozicijas, užregistruotos literatūros kiekį,

³⁷ Angarietis Z. Komunisto lavinimosi knygyneis, p. 23.

³⁸ Ten pat, p. 5.

jos tematiką ir darbų paskirtį. Čia galima išskirti darbus su liberalinei buržuazinei bibliografijai būdingais bruožais (A. Rimkos). „Kultūros“ bendrovės išleisti darbai skirtini prie buržuazinės demokratinės krypties bibliografijų.

Vienas reikšmingiausių ir metodiniu atžvilgiu įdomiausių tos grupės leidinių buvo A. Rimkos „Skaitymo vadovėlis“³⁹. „Skaitymo vadovėlis“ pirmą kartą pasirodė 1911 m. Tada jį sudarė trys dalys: A. Rimkos „Skaitymo vadovėlis“ (V., 1911), S. Čiurlionienės „Dainos — poezija“ (V., 1910) ir P. Avižonio „Lietuviškos higienos knygos“ (V., 1909). A. Rimka ruošė naują platesnį šio darbo leidimą, į kurį buvo numatęs įtraukti ne tik knygas, bet ir straipsnius, taip pat literatūros kitomis kalbomis. Ruošiant 2-ąjį leidimą, buvo įjungta į bendrą skaitymo planą grožinė literatūra ir medicinos bei higienos knygos. (1-ajame leidime, kaip matėme, joms buvo skirti atskiri leidiniai.) Ruošiant „Skaitymo vadovėlį“, dalyvavo keletas demokratiškos pažiūros kultūros veikėjų: P. Avižonis, M. Biržiška, F. Bugailiškis, S. Čiurlionienė, E. Galvanauškas, K. Grinius, S. Matulaitis, M. Sleževičius, J. Šlapelis. Nemaža jų dalis (P. Avižonis, S. Čiurlionienė, M. Biržiška, F. Bugailiškis, S. Matulaitis) jau buvo pasireiškę rekomendacinės bibliografijos srityje. 1914 m. 2-asis leidimas buvo parengtas spaudai, tačiau prasidėjęs pirmasis pasaulinis karas neleido bibliografijos išspausdinti. Po karo buržuazinės Lietuvos Krašto apsaugos ministerijos Literatūros dalies iniciatyva buvo išleistas 2-asis „Skaitymo vadovėlio“ leidimas. Jame buvo išspausdintas ir grynai kariškiams skirtas specialus P. Rusecko paruoštas skyrius.

A. Rimkos „Skaitymo vadovėlis“ buvo skirtas kaimo jaunimo savišvietai, bibliotekų steigėjams ir kt. Šiai bibliografijai būdingas eklekticizmas bei pastangos laikytis „objektyvizmo“ pozicijų. Tai ypač atsispindi, parenkant literatūrą. Bibliografijai buvo parinkta vertinga mokslinė bei mokslo populiarinimo literatūra, gausu joje visuomeninių mokslų leidinių, jų tarpe keliolika socialistinių knygų, nemaža grožinės literatūros. Tačiau į ją buvo įtraukta, tiesa, nedaug, ir religinės literatūros. Bibliografijos autorius tokias savo pozicijas aiškino tuo, kad išsilavinęs žmogus negali nepažinti ir objektyviai neįvertinti kitų žmonių, su kuriais susiduriama, įsitikinimų ir pažiūrų. Tai, žinoma, tiesa. Tačiau toliau jis pažymėjo, kad tokios literatūros skaitymas, kitų įsitikinimų pažinimas turys ugdyti savitarpio supratimą, nes, tik pažindami kitų pažiūras, „galėsime prie jų prisitaikinti [. . .], pamatysime, kad ne tik mes, bet ir visi kiti turi savo teisybę ir teisę gyventi“⁴⁰. Tai neprincipinga buržuazinio liberalizmo pozicija. Bibliografijos autorius skundėsi, kad labai sunku yra šį sumanymą įvykdyti, nes trūksta visuomeninės literatūros, kuri objektyviai, bešališkai išdėstytų atskirų visuomenės srovių ir grupių pažiūras. Autoriaus pastangos surasti tokių leidinių buvo bergėdžios, nes „bešališkos“, be vienokio ar kitokio pažiūrų, teiginių ar faktų interpretavimo ypač visuomeninės-politinės literatūros niekad nebūna.

„Paaikškinimuose“ (p. 1.) A. Rimka pateikė kai kurių skaitymo metodikos ir savišvietos darbo teorijos duomenų. Antai jis nurodė, kad nesvarbu, kokia mokslo šaka bus pasirinkta pradiniam skaitymui — tai turi nuspręsti pats skaitytojas, atsižvelgdamas į savo gabumus ir polinkius, svarbu, esą, kad būtų iš karto skaitoma dviejų trijų sričių literatūra pakaitomis po keletą knygų (gamtos mokslai, visuomeninė ir grožinė literatūra).

³⁹ Rimka A. Skaitymo vadovėlis. Antroji, pataisyta ir papildyta laida su P. Rusecko priedu „Kariškio knygnėlis“. K., Lietuvos Valstybės sp., [1920]. 36 p.

⁴⁰ Rimka A. Skaitymo vadovėlis, p. II.

A. Rimka pažymėjo grožinės literatūros lavinamąją reikšmę. Ji, esą, „nors mokslo žinių tiek neduoda, bet plėtoja žmogaus sąmonę ir duoda daug vaizdų bei paveikslų, kurie paskui palengvina suprasti ir mokslo knygas“⁴¹. A. Rimka pabrėžė, kad grožinė literatūra lavina žmonių jausmus, daro juos jautresnius, be to, suteikia jiems estetinį pasigėrėjimą⁴².

Literatūra „Skaitymo vadovėlyje“ padalinta į tris skyrius pagal skaitytojų lavinimosi programą: 1) „prirengiamasis“, 2) „pagrindinis“ ir 3) „papildomasis“. Kiekviena skyriuje literatūra suklasifikuota į pagrindines mokslo ir literatūros šakas. Tuo būdu „Skaitymo vadovėlis“ laipsniškai įveda skaitytojus „į naujas žinijos sritis“.

„Prirengiamajame“ skyriuje registruojama įvairaus turinio populiariai parašytos knygos: informacinė literatūra ir vadovėliai (12), gamtos mokslai (10), medicina (13), istorija, sociologija, geografija ir kt. (24), grožinė literatūra (53). Iš viso pirmąjį ciklą sudaro 112 knygų. Literatūra suklasifikuota sisteminė tvarka į keletą poskyrių („Pasiteiravimo knygos ir vadovėliai“; „Gamta“; „Žmonių sveikata“; „Visuomenės gyvenimas“; „Apsakymėliai“; „Dramos-teatro raštai“; „Eilės-dainos“). Skyrių viduje literatūra suklasifikuota logine tvarka pagal skaityti rekomenduojamą eilę — einama nuo lengvesnių prie sunkesnių knygų,— perskaityta knyga parengia skaitytoją sekantios skaitymui. Grožinės literatūros patariama skaityti daugiau, negu nurodyta „prirengiamajame“ skyriuje. Į bibliografijos „prirengiamąjį“ skyrių įtraukti daugiausia realistinės, demokratinės krypties rašytojai (Aišbė, J. Biliūnas, Lazdynų Pelėda, K. Jasiukaitis, Žemaitė, V. Krėvė, A. Vienuolis, P. Mašiotas, Maironis, P. Vaičaitis, A. Vienožindis, K. Vanagėlis ir kt.). Čia yra taip pat Satrijos Raganos, Vydūno ir kitų autorių kūrinių. Kitų tautų rašytojų kūrinių įtraukta mažai (H. Bičer-Stou, H. Anderseno, L. Tolstojaus ir kt.). Plačiau rekomenduojama beletristika, mažiau poezijos kūriniai.

Antrajame — „pagrindiniame“ — skyriuje nurodytos knygos apie visus svarbiausius gamtos mokslų ir visuomeninio gyvenimo reiškinius. Tame skyriuje užregistruota per 330 knygų. Literatūros klasifikacijos principas yra sisteminis (kaip ir pirmajame skyriuje), tik šiame skyriuje klasifikacijos schema yra detalesnė. Pirmajame poskyryje — „pasiteiravimo knygos“ — suregistruoti kalbiniai ir terminų žodynėliai, gramatikos, geografijos knygos, statistikos leidiniai, kai kurie literatūros istorijos darbai ir kt. — iš viso 19 knygų. Poskyryje „Istorija“ užregistruota 13 knygų. Pradžioje nurodyti darbai Lietuvos istorijos, pabaigoje — visuotinės istorijos klausimais. „Istorijos“ poskyriui ne visai pamatuotai priskirta rubrika „Raštijos istorija ir jos kritika“. Jame registruojami lietuvių literatūros istorijos darbai, atskirais leidiniais išleisti rašytojų kūrinių tyrinėjimai, darbai apie rašto istoriją, teatrą ir kt. Be to, į šį poskyrį įtraukti kai kurių rašytojų (A. Baranausko, V. Kudirkos, J. Biliūno ir kt.) raštų rinkiniai. Kadangi iki to laiko sistemingos lietuvių literatūros istorijos nebuvo išleista, tai, bibliografijos autoriaus nuomone, visi tie leidiniai turi supažindinti su lietuvių literatūros istorine raida.

Poskyryje „Žmonių ir tautų gyvenimas“ registruojami leidiniai etnologijos, etnografijos, išsivaduojamojo tautų judėjimo klausimais.

Poskyryje „Žmonių draugija ir visuomenės tvarka“ registruojami darbai politinės ekonomijos, visuomeniniais ir socialiniais klausimais (žemės, darbininkų, organizacijų, karo, teismų, pilietinių teisių ir kt.). Literatūra, kaip nurodė A. Rimka, čia „yra su mažesne ar didesne tendencija į humanizmą, demokratizmą, o kai kurios ir ekonominį materializmą“⁴³.

⁴¹ Rimka A. Skaitymo vadovėlis, p. 1.

⁴² Ten pat.

⁴³ Ten pat, p. 11.

„Gamtos“ poskyryje užregistruotos 23 knygos fizikos, chemijos, biologijos, antropologijos ir paleontologijos, anatomijos ir kitais klausimais. Atskirus poskyrius sudaro literatūra medicinos ir higienos (9 knygos), blaivybės (5), švietimo ir auklėjimo bei kitais klausimais.

Trečiasis — „papildomasis“ — bibliografijos skyrius buvo skirtas 1) tolesniam bendram lavinimuisi ir 2) turėjo sudaryti galimybę gilinti žinias vienoje kurioje mokslo šakoje. Į „papildomąjį“ skyrių buvo įtraukta per 210 knygų, kurios suklasifikuotos tuo pačiu sisteminiu būdu. Tame skyriuje užregistruota įvairių visuomenės srovių bei tendencijų literatūra. Poskyryje „Žmonių draugija ir visuomenės gyvenimas“ užregistruoti socialistinio turinio leidiniai: K. Markso ir F. Engelso „Komunistų manifestas“, F. Engelso „Nuo svajonių iki mokslui“, leidiniai apie K. Markso ir F. Engelso gyvenimą ir veikalus. Įtraukta keletas K. Kautskio darbų, A. Bebelio ir kt. Iš viso socialistinės krypties knygų užregistruota 14. Tiek pat knygų užregistruota klerikalinių veikėjų darbų visuomeninio gyvenimo klausimais. Be to, yra nedidelis poskyris apie katalikų religiją (9 knygos). Gausu tame skyriuje grožinės literatūros (150 knygų). Ji suklasifikuota žanrais (beletristika, drama, poezija). Grožinė literatūra sudarė apie pusę visų tame skyriuje užregistruotų knygų. Autorius, be kito ko, pažymėjo, kad, registruodamas dramos kūrinius, kreipė dėmesį ne į tai, ar jos tinka scenai, bet žiūrėjo „juose esamų idėjų gausumo bei prakilnumo ir jų kovos grožio bei didybės“⁴⁴.

Poskyrių viduje mokslo populiarinimo ir mokslinė literatūra suklasifikuota skaityti rekomenduojama eile, „kad pažįstamųjų dalykų tyrinėjimas savaime priverstų prie dar nepažįstamųjų“⁴⁵.

Bibliografinė spaudinių charakteristika nėra detali — vietomis trūksta esminių aprašo duomenų. Bibliografija neanotuota, tačiau vertingesnių knygų, kurias pirmiausia reikėtų skaityti arba įsigyti, antraštės yra išspausdintos kursyvu. Apie idėines knygų autorių pozicijas pateikta duomenų pastabose.

Prie bibliografijos pridėti du papildomi sąrašai: 1) „Ūkininko knygynėlis“, kuriame užregistruota 29 leidiniai (aprašas nepilnas) ir 2) P. Rusecko „Kariškio knygynėlis“. Pastarajame sąrašė užregistruoti 24 įvairaus turinio Generalinio štabo Literatūros skyriaus leidiniai (knygos, periodiniai leidiniai, gaidos). Sąrašas anotuotas.

Iš viso A. Rimkos „Skaitymo vadovėlyje“ užregistruota daugiau kaip 700 įvairaus turinio knygų. Tai buvo ištiesa savišvietos programa, ja galima buvo remtis įvairaus išsilavinimo skaitytojams. Be to, skaitytojai palaipsniui galėjo pereiti iš vieno ciklo į kitą.

Vertinga A. Rimkos „Skaitymo vadovėlio“ savybė yra demokratinės tendencijos, pastangos propaguoti mokslinę, mokslo populiarinimo literatūrą. Vertinga metodinė leidinio ypatybė — sudaryti trys pagal mokslo šakas ir turinį analogiški literatūros skaitymo ciklai. Kiekviename sekančiame cikle nurodyta sudėtingesnė, labiau speciali mokslinė literatūra.

Yra leidinyje ir trūkumų: autoriaus pažiūrų eklekticizmas, pastangos vienodai traktuoti mokslinę ir religinę literatūrą ir kt. Užregistruotoje literatūroje yra pasenusių mokslinių atžvilgiu knygų, išleistų XIX a. pabaigoje arba XX a. pradžioje. Į bibliografiją įtraukta bloga, sunkia kalba parašytų arba išverstų mokslinių bei grožinės literatūros veikalų.

Kitas rekomendacinės bibliografijos darbas — „Skaitytojų vadovėlis“ — buvo išspausdintas žurnale „Trimitas“⁴⁶. Jis buvo skirtas nedide-

⁴⁴ R i m k a A. Skaitymo vadovėlis, p. 19.

⁴⁵ Ten pat, p. 7.

⁴⁶ K l i m a s A. Skaitytojų vadovėlis. — „Trimitas“, 1921, Nr. 43, p. 23—27; Nr. 44, p. 20—26; Nr. 45, p. 21—26. — Parašas: A. *Kelmutis*.

lėms asmeninėms ir visuomeninėms bibliotekoms komplektuoti. Sudarant knygų sąrašą, buvo atsižvelgiama į jų turinį, mokslinę bei meninę spaudinio vertę, kalbą ir kainą (nurodomi pigesni leidiniai). Apie pusę sąrašo sudarė grožinė literatūra. Kitų sričių (istorijos, gamtos, geografijos ir kt.) užregistruota maždaug vienodai. Iš viso bibliografijoje užregistruota apie 200 knygų ir periodinių leidinių. Religinės literatūros sąrašė nurodoma.

Literatūra suklasifikuota sisteminė tvarka į 14 skyrių pagal du kriterijus: tematinį ir žanrinį (beletristika; eilėraščiai; istorija ir biografija; gamtos mokslai; geografija, astronomija, etnografija, žemės ūkis, amatai, kooperacija; fizika ir matematika; ir kt.).

Bibliografinis aprašas yra nepilnas, pvz., nenurodyti tokie duomenys, kaip leidimo vieta, leidykla, metai; kita vertus, žymimas formatas, kaina.

Didelį darbą, propaguojant pažangią literatūrą ir organizuojant švietimo darbą, atliko 1920 m. lapkričio 26 d. Šiauliuose įkurta „Kultūros“ bendrovė. Ji leido knygas, steigė bibliotekas, organizavo paskaitas, kiną ir kitus kultūrinius renginius.

Reikšmingą kultūrinį darbą periferijoje atlikdavo jos įsteigti „Kultūros“ būreliai. Būrelių nariai buvo įpareigojami savo apylinkėje platinti knygas, žurnalus ir laikraščius. Pasiskirstę apylinkės kaimus, dvarus, vienkiamius, jie turėjo padėti gyventojams įsigyti knygų ir laikraščių, duoti jiems patarimų apie knygas ir jų skaitymą⁴⁷. „Kultūros“ būreliai pagal įstatus, turėdami 30 narių, steigė bibliotekėles, iš kurių duodavo veltui skaityti knygas⁴⁸.

1925 m. rugsėjo 20 d. Šiauliuose įvykusiame pirmajame „Kultūros“ būrelių suvažiavime (būrelių tuo metu buvo 88) K. Bielinis, padaręs pranešimą apie „Kultūros“ būrelių uždavinius, palietė gana blogą to meto Lietuvos kultūrinę būklę. Jis kalbėjo: „Platesnio mastabo kultūrinis darbas Lietuvoje gyvena krizio dienas; kultūrinės jėgos yra pakinkytos į valstybės aparatą, kur jos subiuokratėjo ir nuo to darbo nutolo; stingame vadovėlių, enciklopedijų, mokslo raštų; liaudies švietimas Sviet. Minijos pamirštas, ji neturi jam net sudariusi kurio nors plano ir priemonių“⁴⁹. Jis pažymėjo ir kitą ypač neigiamą to meto gyvenimo pusę: „Mūsų kraštui gresia alkoholio tvanas (40 milijonų litų prageriama) ir nakties tamsa, nes knygos vietą užima visur buteliukas, ją mažiau skaito, kaip seniau, kada ji buvo draudžiama“⁵⁰. „Kultūros“ rateliai turėjo būti kultūrinio darbo vykdytojais, praskinti kelią knygai ir laikraščiams į liaudį. Pirmasis „Kultūros“ būrelių suvažiavimas įpareigojo jų narius dar labiau išplėsti švietimo darbą. „Kultūros“ žurnalas turėjo spausdinti metodinių nurodymų ir patarimų švietimo darbui, paskirdamas tam reikalui atskirą skyrių, „suimantį visus švietimo ir švietimosi klausimus ir praktiką pas mus Lietuvoje ir svetur“⁵¹. Buvo pageidaujama, kad žurnalas „Kultūra“ daugiau vietos skirtų humanitariniams mokslams ir, kas ypač svarbu, bibliografijai⁵².

Šiauliuose įkurta „Kultūros“ bendrovės biblioteka buvo numachiusi dirbti platų darbą, aprūpinant skaitytojus knyga: siuntinėti knygų skaitymui, padėti jų išsirinkti bei įsigyti ir pan. Be to, biblioteka planavo teikti platesnę metodinę ir bibliografinę pagalbą: paruošti literatūros sąrašų atskiriems asmenims, organizacijoms ir kt. Apie to pobūdžio planus

⁴⁷ „Kultūros“ būreliai. Šiauliai, „Kultūros“ bendrovė, [1926], p. 22.

⁴⁸ Ten pat, p. 23.

⁴⁹ Ten pat, p. 18.

⁵⁰ Ten pat.

⁵¹ Ten pat, p. 21.

⁵² Ten pat.

spaudoje buvo rašoma: „Mūsų knygynas — biblioteka, turédama iš skaitytojo žinių, kuriuo klausimu interesuojasi, kokį darbą dirba, kokios skaitytos knygos jį suinteresavo ir t. t. (žiūr. atskirai sustatytą klausimų lapelį), duos nurodymų ir patarimų, kokias knygas skaityti, ir parūpins jam tų knygų. Čia bus pasinaudota paskutiniaisiais knygų psichologijos rezultatais“⁵³. „Kultūros“ bendrovės biblioteka buvo numačiusi ruošti įstaigų ir organizacijų bibliotekų tipinius katalogus, prisitaikydama „prie skaitytojų tipo ir jų išsilavinimo“⁵⁴. Pažymima, kad į šį darbą bus įtraukti įvairių sričių specialistai⁵⁵.

„Kultūros“ bendrovė išspausdino keletą savo bei kitų pažangios literatūros leidyklų knygų katalogų. Dėl literatūros atrankos ir metodinių ypatybių tuos katalogus galima skirti prie rekomendacinės bibliografijos leidinių.

1924 m. pasirodė pirmasis „Kultūros“ bendrovės leidinių katalogas⁵⁶. Katalogo leidėjai orientavosi į plačiąsias skaitytojų mases — skyrė jį savišvietai, knygų platinimui. Jame užregistruota sisteminė tvarka suklasifikuotų „Kultūros“ bendrovės leidinių (apie 90), „Varpo“ leidyklos (60 kn.), Lietuvos Kooperacinių bendrovių sąjungos, Amerikos Tėvynės mylėtojų draugijos (13 kn.) leidinių. Iš viso užregistruota per 200 grožinės literatūros, mokslo populiarinimo knygų, vadovėlių, praktinio pobūdžio leidinių. Į katalogą visai nebuvo įtraukta religinių ir religine morale bei ideologija paremtų kitų sričių leidinių. Žymią vietą kataloge užėmė gamtos mokslų ir kitų sričių mokslo populiarinimo literatūra.

Sekančiais metais pasirodė kitas „Kultūros“ bendrovės išleistas katalogas⁵⁷. Jame registruojami daugiausia 1920—1925 m. leidiniai, nors yra ir XX a. pradžios knygų. Į katalogą įtrauktos „Kultūros“ bendrovės, „Varpo“, „Svyturio“, švietimo ministerijos, pažangių Amerikos lietuvių, ir kt. leidyklų knygos. Daugiausia užregistruota mokslo populiarinimo, praktinio pobūdžio leidinių, vadovėlių, mokslinių knygų, grožinės ir vaikų literatūros — iš viso apie 800 vienetų. Žymią vietą kataloge užėmė gamtos mokslų, žemės ūkio, ekonomikos literatūra. Įtraukta nemažai socialdemokratų politinių leidinių. Kataloge visai nėra klerikalinės ir mažai klerikalizmo pozicijų parašytų kitos srities knygų.

Literatūra suklasifikuota pagal kiek pakeistą dešimtainės klasifikacijos schemą. Nors katalogas išleistas su spragomis, nes ne visos leidyklos pateikė duomenų apie savo leidinius, jis įgalino orientuotis knygų produkcijoje ir turėjo platesnės informacinės-bibliografinės reikšmės. (Tai buvo laikotarpis, kai nebuvo sistemingos einamosios lietuvių spaudos registracijos.)

Tais pat metais „Sodžiaus kalendoriuje“ buvo išspausdintas platesniams skaitytojų sluoksniams skirtas rekomenduojamos literatūros sąrašas⁵⁸. Literatūra jame suklasifikuota skyriais pagal leidyklas („Kultūros“ bendrovės, „Varpo“, Tėvynės mylėtojų draugijos ir kt.), o šių skyrių viduje — pagal turinį.

⁵³ Kur gauti knygų pasiskaityti? — Kn.: 1925. Sodžiaus kalendorius. Siauliai, [1924], p. 167.

⁵⁴ Ten pat.

⁵⁵ „Kultūros“ bendrovė išleido du, tiesa, verslinius, metodinio pobūdžio leidinius: P. Ladevigo „Mažas knygynas, jo įrengimas ir tvarkymas“ ir N. Rubakino „Kam kaip reikia skaityti knygas“.

⁵⁶ „Kultūros“ b-vės knygų katalogas. Siauliai, „Kultūros“ bendrovė, [1924]. 19 p.

⁵⁷ „Kultūros“ b-vė. Knygų katalogas. Siauliai—Kaunas, „Kultūros“ bendrovė, 1925,

113 p.

⁵⁸ Kur gauti knygų pasiskaityti? — Kn.: 1925. Sodžiaus kalendorius. Siauliai, 1925, p. 167—172.

Sekančiais metais žurnale „Kultūra“ pasirodė moksleiviams skirtas rekomenduojamų knygų sąrašas⁵⁹. Jis buvo paruoštas, padedant mokytojui J. Murkai ir kt. Sudarant sąrašą, buvo atsižvelgta į knygų turinį, jų mokslinę, auklėjamąją bei meninę vertę, be to, į knygų kalbą — bloga kalba parašytos knygos nebuvo įtrauktos į bibliografiją. Iš viso įtraukta per pusantro šimto knygų. Literatūra suklasifikuota pagal klases, o detačiau — pagal turinį („Dailioji literatūra“, „Gamta“, „Istorija“ ir pan.).

Liberalinės krypties rekomendacinei bibliografijai skirtina J. Žiugždos redaguota rodyklė „Skaitytinos knygos vidurinėje mokykloje“⁶⁰. Sąrašą, kaip nurodyta įžanginėse pastabose, sudarė Lietuvos kalbos ir literatūros mokytojų sąjungos Kauno skyrius, bendradarbiaujant keliems mokytojams. Sąrašas skirtas pedagogams, kurie turi vadovauti mokinių skaitymui, duoti jiems kryptį, koreguoti skaitymą. Dalis į bibliografiją įtrauktų knygų buvo tiesiog susijusios su mokyklų programa, kitos — artimos programai arba tiko mokyklinio amžiaus vaikams „visapusiško lavinimosi reikalui“. Pastarųjų knygų atranka ryškiausiai rodo demokratines šviečiamąsias bibliografijos autorių tendencijas. Į bibliografiją įtraukti lietuvių ir užsienio rašytojų grožinės literatūros kūriniai, atskiros knygos, rašytojų raštų tomai. Be to, užregistruoti literatūros, spaudos istorijos, kritikos ir kiti analogiško turinio leidiniai — iš viso apie 250 vienetų.

Literatūra suklasifikuota pagal mokyklos klases. Aprašas nepilnas: nurodyti tik autoriai bei kūrinių arba knygų antraštės. Kitų duomenų nėra. Tai menkino bibliografijos informacinę vertę.

Didelį rekomendacinės bibliografijos darbą ruošė V. Ruzgas. Tai turėjusi būti sisteminė lietuviškų knygų bibliografija, apimanti įvairių sričių ir paskirties knygas. Ji buvo skirta bibliotekų, knygynų ir plačiųjų gyventojų sluoksnių poreikiams patenkinti. Darbas nebuvo užbaigtas ir neišspausdintas. Išliko jo rankraštis, kurį sudaro keli tūkstančiai kortelių.

Liberalinės buržuazinės krypties rekomendacinės bibliografijos raišai ir leidinių panaudojimui trukdė valdančiųjų sluoksnių abejingumas kultūros ir švietimo darbui, sunki jas leidusių įstaigų materialinė būklė, bibliotekų stoka ir kt. Be to, kai kurių įstaigų veikla buvo varžoma ir slopinama. Ypač nepatiko buržuazinės Lietuvos valdantiems sluoksniams „Kultūros“ bendrovės švietėjiška veikla. Būdami valdžioje, „Kultūros“ bendrovės darbą trukdė klerikalai, uždraudę jos leidinius priimti į mokyklas, varžę „Kultūros“ būrelių veiklą ir kt. Kiek daugiau teisių ji įgijo 1926 m., atėjus į valdžią socialdemokratams ir liaudininkams. Po fašistinio perversmo 1926 m. pabaigoje buvo uždrausta „Kultūros“ būrelių veikla, o 1927 m. uždrausta ir „Kultūros“ bendrovė. Tuo būdu buvo likviduotas šios bendrovės pradėtas platus kultūros švietimo darbas. Tačiau jos veikla kultūros ir švietimo darbo istorijoje bei pažangios literatūros bibliografijoje paliko ryškų pėdsaką.

Klerikalinės krypties bibliografija

Pagrindinės klerikalinės organizacijos, plačiau išvysčiusios ideologinę kovą su pažangiomis, ypač ateizmo, idėjomis, daug dėmesio kreipusios į knygų leidimą ir jų propagandą, buvo švento Kazimiero draugija, katalikų dvasininkų įtakoje buvusi Lietuvos Katalikų blaivybės draugija, Ateitininkų federacija ir Katalikų veikimo centras su jo skyriais periferijoje. Propaguojant klerikalinę literatūrą, ypač aktyviai reišėsi Katalikų

⁵⁹ Mokinių knygynas. Sąrašas rekomenduojamų knygų vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų knygynams.—„Kultūra“, 1926, Nr. 11, p. 448; Nr. 12, p. 612—3-4 (virš.).

⁶⁰ Žiugžda J. Skaitytinos knygos vidurinėje mokykloje.—„Tautos mokykla“, 1938, Nr. 24, p. 564—565.

veikimo centro vyriausioji valdyba. 1929 m. gruodžio 11 d. jos išleistame „Aplinkraštyje Nr. 15“ pažymima, kad, esą, reikia rūpintis periodika, skleisti knygas ir brošiūras. „Aplinkraštyje“ skelbiama: „Kai prieštikybė ir priešdorinė spauda šimtais leidinių pilama į žmones, mes negalime ramiai į tai žiūrėti ir nieko neveikti. Per spaudą yra ardomos bažnyčios ir tėvynės tvirtovės, taip pat per spaudą turime jas ginti, stiprinti ir puolikus nuginkluoti“⁶¹. Klerikaliniai veikėjai priešdorine literatūra laikė visą socialistinio turinio ir ateistinę literatūrą, o tėvynės institucijų griovimu — kovą prieš buržuazinę santvarką. Idėjinei kovai suaktyvinti prie Katalikų veikimo centro buvo sudaryta katalikų spaudos leidėjų sekcija, kurios tikslas buvo: „koordinuoti katalikų leidėjų darbą“ ir „bendromis jėgomis leisti, gerinti ir piginti katalikų spaudą ir organizuoti jos platinimą“⁶². Leidėjų sekcijai priklausė šv. Kazimiero draugija, knygų leidimo bendrovės „Žinija“, „Sakalas“, Ateitinių federacija, vienuolių jėzuitų, marjonų, pranciškonų spaustuvės, blaivybės draugija. Leidimo įstaigų, kurios priklausė leidėjų sekcijai, knygų platinimu rūpinosi šv. Kazimiero draugija, kuri prie savo Centralinio knygyno Kaune buvo įkūrusi spaudos skleidimo skyrių. Katalikų veikimo centras visą šį darbą rėmė moraliai ir materialiai.

Katalikų veikimo centras buvo numatęs išvystyti platų knygų platinimo darbą Lietuvos periferijoje. Minėtame „Aplinkraštyje“ buvo pažymėta, kad būtina yra 1) kiekviename didesniame mieste įsteigti katalikišką biblioteką; 2) kiekvienoje parapijoje įsteigti paparinę biblioteką-skaityklą, „kuriai papildyti naujomis knygomis reiktų kasmet parinkti bažnyčioje ar per draugijas šimtas kitas litų“⁶³; 3) parapijose organizuoti knygų pardavimo kioskus, o kiekviename kaime turėti savo įgaliotinę — knygų platintoją. Šitaip dirbant, esą, galima kas mėnesį parapijose išplatinti po šimtą ir daugiau leidinių, pasiekti „milžiniškos apšvietos“ ir užkirsti kelią „visiems blogiems raštams“⁶⁴. Norėdami palengvinti klerikalinio turinio knygų platinimą, šios spaudos leidėjai buvo įsipareigoję išleisti „tinkamą knygų katalogą“⁶⁵.

Prie stambesnių klerikalinių rekomendacinės bibliografijos leidinių priklauso „Parinktų knygų katalogas“⁶⁶. Leidinys buvo skiriamas daugiausia provincijos skaitytojams ir turėjo apsaugoti skaitytojus nuo pažangios, materialistinę pasaulėžiūrą skiepijančios literatūros. Katalogo leidėjai įžangoje rašė, kad skaitytojai kartais užsisako katalikams neteiktinos literatūros. Kataloge buvo suregistruoti tik „dori ir skaitytini“ leidiniai, o iš „priešingų katalikų tikybai, bažnyčiai bei dorovei“ nebuvo užregistruota nė viena knyga⁶⁷.

Į „Parinktų knygų katalogą“ įtraukta apie tūkstantį knygų. Daugiausia jame užregistruota katalikų įstaigų bei leidyklų (Ateitinių federacijos, Katalikų veikimo centro, šv. Kazimiero draugijos ir kt. leidinių). Jame taip pat buvo užregistruota valstybinių įstaigų (Švietimo ministerijos, Žemės ūkio ministerijos), „Sakalo“, „Švyturio“ „Žinijos“, „Varpo“ ir kitų leidyklų išleistų grožinės bei mokslinės literatūros knygų. Religinės literatūros joje užregistruota apie 20 procentų. Tačiau religinės idėjas propaguojančių leidinių „Parinktų knygų kataloge“ užregistruota žymiai daugiau: tai knygos apie auklėjimą, knygos jaunimui, bio-

⁶¹ Parinktų knygų katalogas. K., 1930, p. 74.

⁶² Ten pat.

⁶³ Ten pat, p. 75.

⁶⁴ Ten pat.

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Parinktų knygų katalogas. Išleido katalikų knygų leidėjų grupė. K., 1930. 80 p.

⁶⁷ Ten pat, p. 3.

grafijos (šventųjų gyvenimai); tarp istorijos knygų — bažnyčios istorija, įvairios visuomenės mokslų knygos.

Beveik visi kiti teminiai skyriai užpildyti literatūra daugiau ar mažiau proporcingai.

Pagal knygų paskirtį užregistruota literatūra įvairi ir neapibrėžta: vadovėliai pradžios mokykloms ir gimnazijoms, knygos vaikams, mokslo populiarinimo knygos ir tokie mokslo leidiniai, kaip K. Cepinskio „Fizikos paskaitos“, moksliniai žurnalai („Tauta ir žodis“ ir kt.). Tokios įvairios literatūros registravimas tame leidinyje buvo susijęs su kultūriniais poreikiais bei knygų prekybos uždaviniais: buvo nurodomi ne tik religinio turinio leidiniai, bet ir mokslinės bei grožinės literatūros knygos, ypač, jeigu jos tiesioginiu būdu nepažeisdavo religijos interesų. Apriboti tik religine literatūra tuo metu net ir klerikaliniai veikėjai negalėjo.

Religinės literatūros propagandos tikslai atsispindi ir leidinio metodikoje — klasifikuojant bei anotuojant literatūrą. Leidinio pradžioje pateikta religinės literatūros skyriai, po to — literatūra auklėjimo klausimais, vaikams ir jaunimui, grožinės literatūros skyriai, kalbos mokslas, menas, sportas, istorija ir tik pabaigoje — gamtos mokslai, medicina, žemės ūkis, matematika. Į religinę literatūrą daugiau dėmesio buvo kreipiama ir knygų anotacijose.

Viena iš stambiausių ikitarybinėje rekomendacinėje bibliografijoje buvo V. Valiukevičiaus sudaryta rodyklė „Skaitytinos knygos“⁶⁸. Tai katalikų ideologijos požiūriu parinktų knygų ir straipsnių bibliografija. Ruošiant leidinį, dalykinę ir metodinę paramą teikė žymiausi to meto katalikų mokslo ir ideologinio fronto veikėjai, o prof. Pr. Dovydaitis paruošė šio leidinio gamtos mokslų skyrių. Metodinę įžangą parašė buržuazinis istorikas Z. Ivinskis. Jis ypač įspėjo jaunimą, kad nedera, esą, skaityti „blogų raštų, ypač nukreiptų prieš tikėjimą ir dorą“⁶⁹. Prieš religiją nukreipti raštai laikomi amoraliais, pavojingais.

Leidinyje „Skaitytinos knygos“ buvo skirtas mokslus einančio jaunimo savišvietai, paskaitoms ir referatams rašyti, mokyklų, organizacijų bei asmeninėms bibliotekoms komplektuoti. Atrenkant literatūrą, buvo laikomasi dviejų kriterijų: mokslinio ir ideologinio — neregistruojami darbai, kuriuose religinės ideologijos žvilgsniu esama „apsčiai klaidingų idėjų“ Tuo būdu, į bibliografiją nebuvo įtraukta ne tik pažangias visuomenines idėjas propaguojančių marksistinio turinio leidinių, bet ir įvairaus turinio ateistinę bei materialistinę pasaulėžiūrą skiepijančių istorijos, filosofijos, gamtos mokslų knygų bei straipsnių.

Leidinyje „Skaitytinos knygos“ užregistruota apie 2400 knygų ir straipsnių. Greta lietuviškų leidinių bibliografijoje nemaža vietos užėmė leidiniai vokiečių, prancūzų ir anglų kalbomis. Žymių rodyklės medžiagos dalį sudarė religinė literatūra (apie 340 vienetų), be to, religijos ir pasaulėžiūros klausimus liečiančių leidinių ir straipsnių užregistruota tarp filosofijos, istorijos, pedagogikos, taip pat kitų leidinių. Religiniai bei jos idėjomis paremti darbai sudaro apie ketvirtą dalį rodyklės medžiagos; apie 12 procentų — grožinė literatūra, apie 15 — gamtos mokslų darbai. Į bibliografiją buvo įtraukti tik idealistinei, religinei pasaulėžiūrai neprieštaraujantys gamtos mokslų veikalai arba darbai autorių, kurie, nagrinėdami gamtos mokslų problemas, giliau nelietė pasaulėžiūros, pasaulio, žmogaus kilmės ir kitų klausimų. Klerikalinėje jaunimo auklėjimo ir lavinimo sistemoje pirmenybė buvo teikiama religinei ir visuomeninių

⁶⁸ Valiukevičius V. Skaitytinos knygos. Geriausių knygų ir straipsnių katalogas visapusiško lavinimosi reikalui. K., 1930. 245 p. (Ateitininkų federacijos vyriausiosios valdybos leidinys).

⁶⁹ Ten pat, p. 10.

moksly literatūrai, o žymiai mažiau buvo rūpinamasi gamtos mokslais. Gilesnis gamtos moksly studijavimas skiepijo materialistinę pasaulėžiūrą, o tai buvo neparanku klerikalizmo ideologams.

Idealistinės auklėjimo tendencijos atsispindi ir literatūros klasifikacijos schemoje. Rodyklėje „Skaitytinos knygos“ po nedidelio informacinės literatūros skyriaus eina stambus, su daugeliu poskyrių religinės literatūros skyrius. Po to — filosofija, visuomeniniai mokslai (teisė, politika, politinė ekonomija), švietimas ir auklėjimas, kalbos mokslas, istorija bei kt., ir tik bibliografijos pabaigoje — gamtos mokslai.

Nedidelė knygų dalis turi trumpas anotacijas, labiausiai rekomenduojamos knygos ir straipsniai pažymėti žvaigždute.

Leidiny „Skaitytinos knygos“ buvo rūpestingai paruošta bibliografinė priemonė, skirta idealistinės pasaulėžiūros ir literatūros propagandai, ginklas kovoje su pažangiomis idėjomis.

1935 m. pasirodė dar vienas klerikalinis rekomendacinės bibliografijos leidinys — „Knygų lentynoje“⁷⁰. Šios bibliografijos parengimas susijęs su aktyvia Katalikų veikimo centro Vyriausiosios valdybos ideologine kova, pastangomis organizuoti klerikaliųjų idėjų propagandą per bibliotekas. Leidinys „Knygų lentynoje“ buvo skirtas platiesiems skaitytojų sluoksniams — klerikaliųjų organizacijų, parapijų ir privačių asmenų bibliotekoms komplektuoti.

Leidinyje išspausdintas J. Slapšinsko-Rimanto metodinis darbas „Bibliotekos ir jų tvarkymo bruožai“ (p. 11—49). Jame rašoma apie bibliotekų paskirtį, būklę ir jų tinklą Lietuvoje, bibliotekų patalpų įrengimą, fondų apskaitą, fondų klasifikavimą, sisteminių ir abėcėlinių katalogus, knygų išdavimą, atranką ir kt. Metodinėje medžiagoje rašoma apie skaitytojų interesų tyrimą, labiausiai skaitomas knygas ir tų duomenų panaudojimą, tobulinant bibliotekos darbą. Kai kurie pasiūlymai turėjo pozityvios reikšmės.

Leidiny „Knygų lentynoje“ buvo universalus turinio rekomendacinė bibliografinė rodyklė. Joje užregistruota apie 1100 įvairių moksly sričių ir grožinės literatūros knygų. Tačiau leidinyje „Knygų lentynoje“ literatūra suregistruota neproporcingai: vienoms sritims skirta daug vietos, kitoms — labai mažai. Ypač daug vietos bibliografijoje skirta religinei literatūrai (apie 25 procentus knygų). Jeigu prie jų pridėsime leidinius apie „katalikišką akciją“ (apie 30), atskiras knygas iš sociologijos, auklėjimo ir švietimo, filosofijos srities, tai religinė literatūra sudarys apie trečdalį visų knygų. Daugiausia bibliografijoje užregistruotų knygų sudarė visuomeninio turinio ir grožinė literatūra (per 300 knygų), daugiau kaip 80 leidinių — knygos vaikams. Palyginti mažai leidinių iš gamtos moksly (apie 20 knygų), kiek daugiau iš žemės ūkio (55) ir visai mažai iš ekonomikos (3), inžinerijos srities (1), apie amatus (3) ir pan.

Tuo būdu „Knygų lentynoje“ daugiausia dėmesio kreipiama į idealistinę pasaulėžiūrą skiepijančią, religines idėjas propaguojančią literatūrą, mažai rūpinamasi skaitytojų bendro kultūrinio lygio kėlimu, mokslo žinių populiarinimu, gyventojų profesinių žinių gilinimu. Ir ši bibliografija atspindi klerikalinę vienpusišką auklėjimo kryptį, pastangas ypač vaikus ir jaunimą apsaugoti nuo aštresnių socialinių ir politinių problemų, gamtos moksly žinių šaltinių. Pvz., bibliografijos poskyryje „Jaunimo knygos“ nurodyta per 60 religinių, idealistinę pasaulėžiūrą skiepijančių filosofinių bei didaktinių knygų. Jaunimui skirtame sąrašė visai nėra gamtos moksly knygų. Tiesa, reikia pasakyti, kad tokių knygų žymiai mažiau buvo ir leidžiama.

⁷⁰ Slapšinskas J. Knygų lentynoje. Nurodymai apie bibliotekų tvarkymą ir skaitytinų knygų sąrašas. Kaunas, K. V. Č. leid., 1935. 143 p.

Bibliografijoje nėra leidinių, iš kurių skaitytojai galėtų objektyviai susipažinti su kitos ideologijos literatūra. Žinodami, kad šios idėjos vis viena plinta ir skaitytojai su jomis susiduria, bibliografijos leidėjai nurodė reakcinius autorių darbus apie socializmą, socialines problemas ir kt.

Grožinės literatūros skyriuje veltui ieškotume V. Mykolaičio-Putino romano „Altorių šešėly“, P. Cvirkos kūrinių, ypač jo romano „Frank Kruk“, A. Venclovos knygų. Nerasime jame nei M. Gorkio, nei kitų pažangių autorių kūrinių⁷¹.

Literatūra „Knygų lentynoje“ suklasifikuota sistemine tvarka pagal briuselinę dešimtainės klasifikacijos schemą. Tačiau ne visuose skyriuose, pvz., 4-ajame mokslo skyriuje, ji yra pakankamai detalai suklasifikuota. Nemažu leidinio trūkumu reikia laikyti tai, kad jame nėra pagalbinės pavardžių rodyklės. Knygos leidinyje anuotos silpnai. Vienintelis gausia anuototas poskyris yra „Katalikiškoji akcija“.

Tuo būdu, gerai paruoštas bibliografijos leidinys, su vertingu meto-diniu straipsniu, dėl savo klerikalinių tendencijų nepadarė didesnio poveikio švietimui ir iš esmės tarnavo religinės literatūros bei reakcinės ideologijos propagandai.

Be šių trijų specialių rekomendacinės bibliografijos leidinių, beveik kasmet buvo spausdinama šv. Kazimiero draugijos knygų katalogai (jų pavyko surasti 12), vienuolių marijonų leidinių ir kt. katalogai, kurie propagavo grynai religinę literatūrą.

Klerikaliniai veikėjai stengėsi parūpinti bibliografinių leidinių bibliotekų fondams komplektuoti, savišvietai ir knygų prekybai. Jų leidiniuose literatūra buvo atrinkama pagal idėjinį kriterijų — jokių „objektyvizmo“ reiškinių, pastangų „bešališkai“ supažindinti skaitytojus su kitos ideologijos autorių leidiniais nėra.

Religinės literatūros propagandai buvo pajungta ir bibliografinių leidinių metodika: klasifikacija ir anotacijos.

Iš v a d o s. Buržuazijos valdymo metais stambesnių atskirai išleistų rekomendacinės bibliografijos darbų buvo apie 10. Plačiau rekomendacinė bibliografija buvo rutuliojama periodikoje.

Rekomendacinė bibliografija buvo aštrios ideologinės kovos priemonė, ji naudojama plačiųjų gyventojų sluoksnių švietimui ir literatūros propagandai. Iš esmės buvo trys idėjinės grupės, rutuliojusios rekomendacinę bibliografiją (komunistinės spaudos, liberalinė buržuazinė ir klerikalinė).

Komunistinės spaudos rekomendacinė bibliografija, skirta politiniam ir idėjiniam darbo žmonių švietimui, daugiausia registravo visuomeninę-politinę literatūrą ir nedidelį kiekį beletristikos. Kitų sričių literatūra jose neregistruojama, nes bendram lavinimuisi skirtus leidinius buvo galima surasti ir iš kitų šaltinių.

Buržuazinės liberalinės krypties bibliografijoje matomos pastangos „objektyvistškai“ pateikti visų sričių ir idėjinių grupių leidinius, toleruoti įvairias pažiūras. Klerikalai tokių pozicijų atsisakė ir atmetė visa, kas jiems buvo nepriimtina.

Tarp buržuazinės liberalinės ir klerikalinės visuomenės grupių vyko kova ideologijos sferoje, politinių bei socialinių klausimų, esamos buržuazinės santvarkos pagrindų jos nelietė. Tos kovos tendencijos atspindėjo ir bibliografijoje.

Klerikalinė rekomendacinė bibliografija rūpinosi duoti apibrėžtą lavinimosi sistemą, atribodama skaitytojus, ypač jaunimą, nuo materialistinė pasaulėžiūrą skiepijančios literatūros. Auklėjime pirmenybė buvo teikiama

⁷¹ Žr. taip pat: Gira L.—, „Literatūros naujienos“, 1935, vasario 15, Nr. 4(20).— Parašas: E. Radzikauskas.

religinei ir visuomeninei literatūrai, o mažiau dėmesio skiriama gamtos mokslų literatūrai.

Žymesnių rekomendacinės bibliografijos darbų, atstovaujančių ilgiausiai valdžioje buvusios fašistinės tautininkų partijos pozicijoms, nebuvo.

Daugelyje to meto bibliografijų matoma tendencija klasifikuoti literatūrą temomis, ir tik vienam kitam darbui panaudota sisteminė dešimtainės klasifikacijos schema.

Skaitytojai grupuojami dažniausiai į tris nelabai apibrėžtas grupes. Jiems buvo sudaromi analoginiai teminiai literatūros kompleksai, tik keitėsi literatūros kiekis ir jos pobūdis (pradžioje bendresnio pobūdžio, populiaresnė, po to — siauresniais klausimais ir sudėtingesnio turinio literatūra).

Apžvelgti rekomendacinės bibliografijos darbai apima didelį kiekį knygų ir straipsnių (300, 700—800, net po kelis tūkst.). Mat, rekomendacinei bibliografijai iš dalies buvo keliama ne tik savišvietos, bet ir fondų komplektavimo bei prekybinės bibliografijos uždaviniai.

Prie kai kurių leidinių buvo pridėti metodiniai nurodymai apie darbą su knyga. Rekomendacinėse bibliografijose išspausdintos metodinės įžangos iš dalies užpildė tokios medžiagos trūkumą.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko universitetas
Bibliotekininkystės katedra

Įteikta
1967 m. lapkričio mėn.

ЛИТОВСКАЯ РЕКОМЕНДАТЕЛЬНАЯ БИБЛИОГРАФИЯ В 1917—1940 гг.

В. ЖУКАС

Резюме

В период господства буржуазии рекомендательная библиография развивалась значительно слабее, чем другие виды библиографии (текущая и ретроспективная учетно-регистрационная, специальная, книготорговая). Отдельных выпусков и крупных списков литературы в периодике было опубликовано около десяти. Их издание явилось делом некоторых общественных организаций, обществ и отдельных лиц. Рекомендательная библиография в этот период мало соприкасалась с работой и потребностями библиотек. Часть рекомендательных изданий была связана с книготорговой библиографией.

Вопросы рекомендательной библиографии в то время затрагивались в некоторых методических пособиях для библиотек, во введениях к библиографическим изданиям, в периодике. В методической литературе отмечалось значение этой библиографии для комплектования библиотек, изучения книг, информации читателей. В особенности подчеркивалось значение библиографии для библиотекаря, меньше — для самообразования читателей.

Рекомендательная библиография в 1917—1940 гг. служила средством острой идеологической борьбы. В развитии рекомендательной библиографии этого периода выделяются три идейные направления. Первое — это рекомендательная библиография коммунистической печати, предназначенная для идейно-политического просвещения трудящихся. Важнейшими библиографическими работами этого направления были составленные З. Ангаретисом «Библиотечка самообразования коммуниста» (1921) и «Каталог Литовского общества рабочей печати» (Тильзит, 1930), а также рекомендательные и информационные списки

литературы в журналах «Комунистас», «Кибиркштис», «Партиос дарбас» и др. Коммунистические рекомендательные издания пропагандировали подпольную или изданную за пределами Литвы коммунистическую общественно-политическую литературу и небольшую часть беллетристики.

Вторую группу изданий составила имевшая просветительские тенденции рекомендательная библиография буржуазно-либерального направления. Важнейшими работами здесь были «Учебник чтения» А. Римки (Каунас, 1920), «Учебник читателей», книготорговые каталоги общества «Культура» и рекомендательные списки литературы в журналах «Культура» и «Сельский календарь». Характерные черты изданий этой группы: 1) пропаганда прогрессивной общественно-политической и естественно-научной литературы, отмежевание от клерикальных изданий; 2) эклектицизм, т. е. усилия «объективно» представить в библиографии издания различных идейных направлений (см., например, указатель А. Римки); 3) стремление обеспечить рекомендательными пособиями учащихся (пособия подготавливались с участием прогрессивных педагогов).

Третья группа изданий представлена рекомендательными пособиями клерикального направления. Эта рекомендательная библиография была заботой ряда клерикальных организаций. Сюда относятся «Каталог избранных книг» (Каунас, 1930), «Книги для чтения» В. Вальюквичюса (Каунас, 1930) и «На книжной полке» Й. Слапшинскаса (Каунас, 1935). В клерикальной библиографии на первое место выдвигалась религиозная и идеалистическая общественно-политическая литература. Задачей воспитания молодежи в клерикальном духе обуславливались и некоторые особенности методики (акцентирование религиозной и реакционной литературы в расположении материала, в аннотациях, игнорирование прогрессивной и, в известной мере, естественнонаучной литературы).

В статье отмечаются некоторые методические особенности рекомендательных пособий того времени. В лучших изданиях (З. Ангаретиса, А. Римки) учитывался уровень подготовки читателей, в соответствии с которым примерно трем различным группам читателей рекомендовались аналогичные тематические комплексы литературы, имеющие однако разный объем и разную степень сложности (вначале указывалась более популярная общего характера, затем — более сложная и по узким вопросам литература). Авторы этих библиографий дали систематические руководства для самообразования.

Пособия рекомендательной библиографии охватывали значительное количество книг и статей (300, 700—800 и даже несколько тыс.), так как перед рекомендательной библиографией ставились задачи помощи не только самообразованию, но и комплектованию библиотек, а отчасти и книжной торговли.

Литовская рекомендательная библиография 1917—1940 гг. дает сведения для характеристики основных черт библиотечной работы в тот период, методов обслуживания читателей, методики библиографической работы и т. п. Она также имеет значение для истории революционной борьбы, истории педагогики и просвещения.
